

◇ فصلنامه علمی پژوهشی زن و فرهنگ

سال نهم. شماره ۳۶. تابستان ۱۳۹۷

صفحات: ۱۱۵-۱۰۱

تاریخ وصول: ۱۳۹۶/۱۲/۴- تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۳/۱

ادراک معنایی بانوان از فضاهای شهری پس از طرح توسعه با استفاده از نظریه زمینه‌ای

حمید پورحسین روشن*
هاشم داداش پور**

چکیده

هدف اصلی این پژوهش، شناسایی ابعاد موثر ادراکی بانوان در استفاده از فضا و تبیین نظریه‌ای بر درک زنان از پیامدهای برنامه ریزی توسعه جدید حرم خواهر امام رضا(ع) بود. پژوهش حاضر از نوع کیفی بوده و روش آن مردم‌نگاری می‌باشد. داده‌ها با استفاده از روش‌های مشاهده مشارکتی و تکنیک مصاحبه گردآوری شدند. جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات و ارائه نظریه نهایی از روش "نظریه زمینه‌ای" استفاده شده است. بر اساس روش نمونه‌گیری کیفی - هدفمند و نیز معیار اشباع نظری، سی و هفت نفر از بانوان ۲۰ تا ۴۰ سال محله ساغری سازان رشت در این مطالعه شرکت کردند. با استفاده از روش "نظریه زمینه‌ای" و کدگذاری داده‌ها، ۱۰ مقوله هسته نهایی از یافته‌های اولیه استخراج شدند. نتیجه نهایی این بررسی بر "بازگشت به امنیت و آسایش پیشین مجموعه" تاکید داشته است.

کلید واژگان: ادراک معنایی، بانوان، فضای شهری، نظریه زمینه‌ای.

---

* دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، گروه شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس تهران، ایران. (نویسنده مسئول، ایمیل: Hamid.pourhosein@modares.ac.ir)

** دانشیار، دانشکده معماری و شهرسازی، گروه شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس تهران، ایران.
مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری حمید پورحسین روشن در دانشکده هنر دانشگاه تربیت مدرس می‌باشد.

مقدمه

فضاهای عمومی ۱ مکانی برای رفع نیازهای روزمره و زندگی عمومی در شهرها هستند. این فضاها در طول زمان و براساس شرایط اجتماعی-اقتصادی و فرهنگی تغییر می یابند (جانسون و مایلز، ۲۰۱۴: ۵). فضاهای شهری ۳ در شکل گیری تصویر ذهنی افراد از شهر مؤثر بوده و نباید تأثیر نامطلوبی بر جا بگذارند. فضای شهری یک هویت (پدیده) کالبدی نیست، بلکه فضایی عملکردی است که فرصت ارتباط و تعامل شهروندان را پدید می آورد (رضازاده و محمدی، ۱۳۸۸). بسیاری عقیده دارند که فضای شهری از دو جنبه کالبدی و اجتماعی مورد ارزیابی قرار می گیرد (مدنی پور، ۴، ۱۹۹۶). فضای عمومی دارای دو مفهوم کلی در حوزه های گوناگون، یکی فضای عمومی با ماهیتی غیرمادی و دیگری فضای عمومی با بعدی مادی است (قرایی، ۱۳۹۱). فضای شهری به مفهوم صحنه ای است که فعالیت های عمومی زندگی شهری در آن ها به وقوع می پیوندد (سوویت و ارتیز، ۵، ۲۰۱۰: ۷). با توجه به تعریف ارائه شده می توان دریافت که امکان حضور در فضاهای عمومی برای همه گروه ها فارغ از جنسیت، سن، سطح درآمد، شغل و ... امری ضروری است و بالطبع حضور زنان در فضاهای عمومی نیز به عنوان گروهی اجتماعی و بهره مند از حقوق شهروندی از این قاعده مستثنی نیست (فستر، ۶، ۲۰۰۵: ۴۵). مطلوبیت یک فضای شهری به توانایی پاسخگویی فضا به نیاز استفاده کنندگان آن بستگی دارد. با وجود اینکه زنان نیمی از جمعیت شهرها را تشکیل می دهند، در طراحی و ساخت فضاهای شهری به نیاز بانوان چندان توجه نشده است. این تفکر در عرصه های عمومی شهری به اولویت بخشی به مردان و تدارک فضاهایی برای آنها منجر می شود. چون زن ضعیف، آسیب پذیر و متکی به مرد بازنمایی می شود. در زمینه حضور در عرصه های عمومی محدودیت می یابد (صادقی، احمدی، غفاری و رفیعان، ۱۳۹۱). اهمیت فضاهای عمومی در زندگی ساکنان یک شهر از آن جهت است که استفاده از این فضاها، بخش مهمی از تجربه زندگی آنان در شهر را تشکیل می دهد (بزی و رضایی، ۱۳۹۱). سن، جنسیت، فرهنگ، طبقه اجتماعی و ... از جمله عوامل مؤثر بر تجربه استفاده از فضای شهری است (ضابطیان و خدایی، ۱۳۸۸). در صورت عدم توانایی فضا در پاسخگویی به نیاز همه ی گروه های استفاده کننده، نمی توان ادعا کرد که فضای مورد نظر فضای عمومی و همه شمول است (ویتزمن، اندرو و ویسوانات، ۷، ۲۰۱۴: ۴۴۳). بطور کلی زنان به نسبت مردان، بیشتر در انتخاب فضاها مورد تبعیض قرار می گیرند؛ از این رو نسبت کمتر زنان در فضای عمومی، اغلب نشان دهنده آن است که مشکلی وجود دارد (وایت، ۸، ۱۹۸۰: ۱۳۱). زنان بیشتر برای انجام فعالیت های اجباری در فضا حضور می یابند، این در حالی است که مردان برای انجام فعالیت های اختیاری در فضا حضور می یابند (گلچین فر، ۱۳۸۳). حضور زنان در فضاهای شهری به دلایلی چون تعاریف حمایتی و مادرانه در خانواده یک بار معنایی امن ذهنی را ایجاد می نماید. حضور امن زنان در فضاهای شهری اعتماد اجتماعی برای حضور

۱. public space

۲. Johnson & Miles

۳. urban spaces

۴. Madani pour

۵. Sweet&Ortiz

۶. Fenster

۷. Whitzman, Andrew & Viswanath

۸. Whyte

گروه‌های آسیب پذیر چون کودکان، سالمندان و کم توانان را افزایش می دهد. از این رو حضور بانوان در فضا، حضور امن و آموزش محور کودکان را از سویی و حضور حمایت شونده از سالمندان و کم توانان را به فضاهای شهری وارد می کند (وکر ۱، ۲۰۰۲: ۱۷). یکی از مهم ترین دغدغه های طراحان امروز در خلق و ارتقا کیفیت عرصه های عمومی (با دید کثرت گرا)، رسیدن به نوعی از فضاهای جمعی است که بتواند تعادلی پایدار میان حضور اقشار مختلف اجتماعی، و مشارکت و فعالیت آنها در عرصه های عمومی شهری برقرار نماید (سیفایی، ۱۳۸۴).

در این میان فضاهای میانه ای چون فضاهای مذهبی جزء فضاهای شهری هستند که هدفمند و دلیل یک رفتار جمعی بوده و از این رو آزادی جنسیتی بیشتری را در خود دارا هستند. ماهیت کمتر جنسیتی شده ای این فضاهای شهری، هم به زنان و هم به مردان آزادی تحرک بیشتر و اجازه بروز طیف وسیع تری از رفتارها را می دهد. فضاهای مذهبی جزء فضاهای معماری و شهری هستند که در آن تعریفی برابر برای حضور مردان و زنان وجود داشته است. استفاده کنندگان فضا با وجود ایمان و باورهای خود می توانند در فضا حضور داشته باشند. وجود شرط ایمان برای حضور سبب شده تا فضاهای مذهبی در بسیاری از مراحل تاریخی و با وجود محدودیت های موجود برای زنان، همیشه فضایی امن برای حضور جمعی و فردی زنانه باشد. از سویی دیگر وجود بار معنایی مکان های مذهبی سبب تغییر رفتارهای استفاده کنندگان مردان در فضا شده است.

این مطالعه درصدد آن است که با رویکرد کیفی و در قالب روش شناسی نوین «نظریه زمینه ای ۲» به بررسی، تفهیم و تبیین ادراک معنایی بانوان محله ساغری سازان در ارتباط با فضای شهری اطراف حرم پس از طرح جدید توسعه پرداخته و به تفاسیری بنیانی و مبتنی بر رویکرد امیک ۳ از موضوع تحت مطالعه در میان کنشگران مذکور دست یابد. با بهره گیری از روش نظریه زمینه ای، این مطالعه در پی دستیابی به نظریه و مدل نظری داده محور بوده است (محمد پور، ۱۳۸۸: ۳۲۱). مسأله مورد بررسی این مطالعه آن است که بانوان محله ساغری سازان و اطراف حرم خواهر امام رضا (ع) چه درک و فهمی در ارتباط با فضای شهری پیرامون خود دارند و چگونه نسبت به آنها جهت گیری می کنند. هدف اصلی این مطالعه - با اتخاذ رویکرد کیفی و تفسیری - آن است که با نگاه از درون به موضوع ادراک فضا در جامعه مورد مطالعه بپردازد و شرایط یا بسترها، تعاملات و فرآیندها و نیز پیامدهای این جهت گیری جنسیتی را در نظام معنایی آنها به تصویر کشد به عبارت دیگر این تحقیق در پی دستیابی به پاسخ این سوال است که ادراک معنایی ۴ بانوان محله ساغری سازان نسبت به فضای شهری پیرامون حرم چیست؟ و چه تغییراتی در آن صورت گرفته است؟

روش

طرح پژوهش، جامعه آماری و روش نمونه گیری: در این تحقیق از روش شناسی کیفی به عنوان روش شناسی غالب و روش تحقیق مردم نگاری برای انجام عملیات تحقیق و روش نظریه زمینه ای جهت

۱. Wekerle

۲. grounded theory

۳. emic approach

۴. semantic perception

تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شده است. مردم‌نگاری عبارت است از مطالعه مردم در یک محیط اجتماعی طبیعی به وسیله ابزارها و روش‌هایی که بتوان به معانی اجتماعی و فعالیت افراد در محیط‌های طبیعی دست پیدا کرد. در این روش تحقیق، محقق به طور مستقیم در محیط و میدان مورد مطالعه مشارکت می‌کند (محمد پور، ۱۳۹۲). مشارکت‌کنندگان این مطالعه را ۳۷ نفر از بانوان محله ساغری سازان رشت تشکیل داده‌اند. برای انتخاب مشارکت‌کنندگان از روش نمونه‌گیری هدفمند (گلوله برفی) استفاده شد که در این شیوه از هر یک از مصاحبه‌شوندگان پرسیده شد که مشارکت‌کننده بعدی که پیرامون مقوله یا مفهوم خاصی اطلاع دارد چه کسی است. در نهایت با استفاده از معیار اشباع نظری در مورد تعداد نمونه‌ها تصمیم‌گیری شد (محمد پور، ۱۳۹۰). بر اساس این معیار، زمانی که محقق به این نتیجه برسد که انجام بیشتر مصاحبه و مشاهده، اطلاعات بیشتری در اختیار وی نمی‌گذارد و صرفاً تکرار اطلاعات قبلی است، در این حالت محقق گردآوری اطلاعات را متوقف می‌کند. داده‌های موجود در تحقیق حاضر با استفاده از روش‌های مشاهده آزاد، مشاهده مشارکتی و مصاحبه باز گردآوری شده‌اند.

روش اجرا

در پژوهش حاضر از روش نظریه زمینه‌ای - که یکی از روش‌های تحلیل داده‌های کیفی است - جهت تحلیل داده‌ها استفاده شده است. در روش نظریه زمینه‌ای، جمع‌آوری، تحلیل داده‌ها و نظریه‌ای که احتمالاً به دست می‌آید، با یکدیگر ارتباط نزدیکی دارند. محقق با نظریه‌ای پیش‌انگاشته، شروع نمی‌کند، ترجیحاً با حوزه‌ای از مطالعه شروع می‌کند و اجازه می‌دهد که نظریه به وسیله داده‌ها ظهور کرده و خلق شود (کوربین و اشتراوس، ۲۰۰۸). نظریه زمینه‌ای دارای مشخصه‌های عمده‌ای به شرح زیر است: مبتنی بر داده‌های متنی است، اما از داده‌های مشاهده‌ای نیز جهت تدوین و توضیح مفاهیم استفاده می‌کند. روشی استقرائی است.

روشی برای نظریه‌سازی است و نه نظریه آزمایی.

مبتنی بر یک سری مراحل کدبندی داده‌هاست که به ارائه یک مقوله هسته می‌انجامد. نظریه بدست آمده دارای سه بعد شرایط، تعاملات و پیامدهاست.

نظریه حاصله ایدئوگرافیک و موقعیتی است.

معیار ارزیابی نظریه، شاخص قابلیت اعتماد یا تأیید توسط افراد مورد مطالعه است.

ساختار اصلی تحلیل داده‌ها در نظریه زمینه‌ای بر مبنای سه شیوه کدگذاری است: ۱ - کدگذاری باز، ۲ - کدگذاری محوری ۳ - کدگذاری انتخابی (کوربین و اشتراوس، ۱۹۹۸). اولین مرحله، کدگذاری باز است و به فرآیند تحلیلی اطلاق می‌شود که طی آن، مفاهیم اولیه و سپس مقولات عمده مبتنی بر آنها، شناسایی شده، خصیصه‌ها و ابعادشان در داده‌ها کشف می‌شود. دومین مرحله، کدگذاری محوری است. در واقع فرآیند اتصال مقوله‌ها به یکدیگر بر اساس خواص آنها (زیر مقوله‌ها)، کدگذاری "محوری" نامیده می‌شود، زیرا کدگذاری در حول محور مقوله‌ای صورت می‌گیرد که مقوله‌ها را در سطح خصیصه‌ها و ابعاد به هم مرتبط می‌سازد (گلاسر و اشتراوس، ۱۹۶۷، ۲). سومین مرحله کدگذاری، کدگذاری انتخابی

۱. Corbin & Straus

۲. Glaser & Straus

است. این نوع کدگذاری فرآیند یکپارچه‌سازی و پالایش مقوله‌ها در جهت خلق نظریه است. یکپارچگی مورد نظر در نتیجه تعامل تحلیل‌گر با داده بوجود می‌آید و یکی از دشوارترین مراحل کار است. محقق باید در داده‌ها غرق شود و به تعمق پردازد تا بتواند پیوند بین مقوله‌ها را یافته، آنها را پالایش کرده، باهم یکپارچه نماید و نهایتاً نظریه را استخراج کند. در جدول ۱ در بخش یافته‌ها این فرآیند مشخص شده است.

یافته‌ها

با توجه به مفاهیم مستخرج از مضامین سخنان استفاده‌کنندگان فضا، مقولات هسته بدست آمد. با تمام گزینش‌ها و استنتاج‌های بدست آمده می‌بایست مقوله "بازگشت به امنیت و اسایش پیشین" را مقوله هسته نهایی برشمرد و دغدغه پیش روی فضا را با درخواست به نگاهی به پشت سر، پیگیری تحلیل و توصیف نمود. مفاهیم و مقولات موثر در مسیر پژوهش بر اساس نظریه زمینه‌ای در جدول ۱ مطرح شده است:

جدول ۱. مقولات فرعی، مقولات هسته، نوع مقولات و کدبندی آنها بر اساس نظریه زمینه‌ای

کد	نوع مقوله	مقولات هسته‌ای نهایی (بر اساس نوع مقوله)	مقولات فرعی
۱	شرایطی	حضور امن امامزاده بانو	آرامش مجموعه حرم/ هویت زنانه مجموعه / خوانایی معنایی فضا
۲	شرایطی	فضای عمومی بانوان	تبدیل شدن فضا به یک هدف رفتاری در متن بازار / اسایش زنانه موجود / فضایی زنانه برای حضور جمعی / محلی امن برای قرار / شخصی سازی فضا
۳	شرایطی	تنوع کارکردی	گوناگونی استفاده در سنین متفاوت / حس تعلق بالا
۴	شرایطی	خوانایی مکان	فضای جاذب برای بانوان / فضای کارکردی
۵	پدیده	ارتباط عاطفی - اجتماعی بانوان با فضا	احساس امنیت بالای فضا / شخصی سازی فضا / روابط اجتماعی - مذهبی زنانه
۶	تعاملی	فضای هدف	تغییر مسیر و دوری از فضا / فضایی با ماهیت زنانه در بازار /
۷	تعاملی	تعدیل استفاده از فضا	حضور سنین متفاوت بانوان / تغییر رفتار استفاده‌کنندگان بانو
۸	تعاملی	کاهش حضور	کاهش اسایش برای زنان / بهسازی فضا
۹	پیامدی	کاهش عدالت جنسیتی مکان	کاهش عدالت جنسیتی / کاهش احساس امنیت شخصی بانوان
۱۰	پیامدی	کاهش تداوم معنایی فضا در زمان	فراموش شدن فضا برای نسل جدید / عدم تعلق به مکان
۱۱	پیامدی	کاهش پاسخگویی مجموعه	عدم هدف بودن مجموعه / کاهش گوناگونی مجموعه

شرایط علی اثر گذار بر حضور بانوان

شرایط علی حضور امن امامزاده بانو در نگاه استفاده‌کنندگان زن از مجموعه فضای شهری مورد نظر را می‌توان در سه مقوله فرعی آرامش مجموعه حرم، هویت زنانه مجموعه و خوانایی معنایی فضا جستجو نمود. (شکل ۱)

آرامش مجموعه حرم: وجود فضای معنوی حرم در کنار وجود امامزاده بانو اساس آرامشی دو چندان را سبب شده است (۱-۱-۱) (۱-۱-۲) (۱-۱-۳). فضای موجود یک فضای معنوی در شهر و در نبض بازار است. و از آنجا که بار زیارتی داشته تعاریف درونی احساس آرامش و امنیت را در مجموعه تداعی می‌نماید (۱-۱-۳). هویت زنانه مجموعه: بانو بودن امامزاده هویت و معنای زنانه‌ای را در مجموعه فضا شکل داده است (۱-۱-۱)

(۱-۲). بانو بودن امامزاده احساس درک شدن بیشتری را برای استفاده کنندگان بانو را در فضا خلق نموده است (۱-۲-۲). هویت زنانه پنهان در متن فضا بستری برای امکان وجود برخی از آیین مذهبی زنانه را در فضا توسط استفاده کنندگان بانو ایجاد نموده است (۱-۲-۳).

خوانایی معنایی فضا: تعاریف موجود در فضا نگاه های خاصی به نوعیات حضور در مکان را ایجاد نموده است. غریب و مهمان بودن امامزاده بانو احساس همزادپنداری و همدردی استفاده کنندگان فضا را افزایش داده است. خوانایی مجموعه با شناس بودن مجموعه در رفتارهای عاشورایی هر ساله تشدید شده و قدرت یافته است (۱-۳-۱)(۱-۳-۲)(۱-۳-۳).

شکل ۱. حضور امن امامزاده بانو

شرایط زمینه ای اثرگذار بر حضور بانوان

مقوله های اساسی که توانسته اند تعریف یک فضای عمومی زنانه را در فضا ایجاد کنند عواملی چون آسایش زنانه موجود، وجود فضایی زنانه برای حضور جمعی زنان، محلی امن برای قرار، شخصی سازی فضا و تبدیل شدن فضا به یک هدف رفتاری در متن بازار دانست.

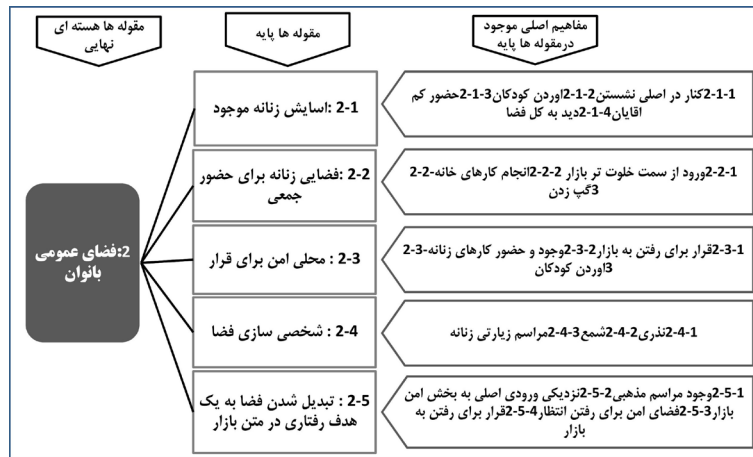
آسایش زنانه موجود: وجود آزادی استفاده از کجایی مکان به دلیل وجود سلسله مراتب فضایی به بانوان احساس آسایش و آزادی رفتاری در فضا را داده است. ورود و حضور کودکان در جمعی زنانه احساس آرامش موجود در مجموعه را افزایش می دهد است (۱-۱-۱)(۲-۱-۱)(۲-۱-۲). احساس آسایش حضور در فضا با ایجاد پهنه های موثرتر استفاده از فضا و حفظ درک تسلط در دید به فضا توسط بانوان استفاده کننده از فضا تکمیل می شده است (۲-۱-۳)(۲-۱-۴).

فضایی زنانه برای حضور جمعی: وجود امامزاده بانو احساس امنیت و آرامش بیشتری را برای بانوان به ارمغان آورده است (۲-۲-۳). ورود به فضا از سمت خلوت تر بازار و نزدیک تر به مدارس و فضاهای مسکونی، فضایی آرام و زنانه را در مجموعه بازار خلق نموده است (۲-۲-۱)(۲-۲-۲).

محلی امن برای قرار: بوجود آمدن فضایی امن برای قرار با وجود حضور همسایگان و زنان دیگر و حضور کودکان به بانوان کمک کرده تا بتوانند یک فضای عمومی شناسای زنانه را در ذهن داشته باشند (۲-۳-۱).

شخصی سازی فضا: برای پخش نذری ها بهترین، امن ترین و درست ترین مکان فضای مذهبی اینجاست. فضایی که در آن می توان چندین مراسم و سلوک مذهبی را کنار یکدیگر انجام داد (۲-۳-۳)(۲-۴-۱). از سویی دیگر با وجود حضور امن و آرام زنان بسیاری از مناسک مذهبی صرفاً زنانه در این فضا رخ می نمود (۲-۴-۳).

تبدیل شدن فضا به یک هدف رفتاری در متن بازار: ایجاد یک پاتوق زنانه، قرار گذاشتن بری دیدن دوستان و هم زیارت بانو توانست فضا را به یک هدف رفتاری زنانه در متن بازار تبدیل نماید (۲-۵-۲) (۲-۵-۴) (۲-۵-۲).

شکل ۲. فضاهای عمومی بانوان

شرایط مداخله ای اثر گذار بر حضور بانوان در فضا

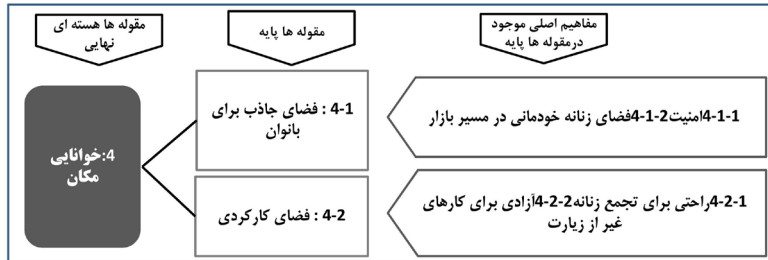
تغییرات و مداخلات بوجود آمده در فضا در مقولاتی چون گوناگونی استفاده در سنین متفاوت، حس تعلق بالا، فضای جاذب برای بانوان، فضای کارکردی قابل بررسی است.

الف: مقوله اصلی تنوع کارکردی و تغییرات آن در شرایط موجود فضا: لازم است تا نگاهی به کم و کیف کاهش حضور نوجوانان خانم توجه نمود. چه اینکه با وجود امنیت و آسایش زنانه موجود در گذشته فضا و حضور مادران و کودکان حضور گروه سنی جوان و نوجوان بیشتر در فضا دیده می شده است (۳-۱-۱) (۳-۱-۳). از سویی دیگر حضور کودکان در یک فضای عمومی حضور مادران را به دنبال داشته و از این جهت چنین رفتاری امنیت معنایی فضا را افزایش چشمگیری می داده است. تعریفی که با احساس امنیت مادران به دلیل در دید قرار داشتن فضای عمومی محوطه توسط مادران تکمیل می شده است، تعریفی که آزادی استفاده مادر و کودک را در تمامی فضا ایجاد نموده بود (۳-۱-۲) (۳-۱-۴).

شکل ۳. تنوع کارکردی

ب: مقوله خوانایی مجموعه: شایان توجه است که فضای مورد نظر به دلیل بار معنایی خود یک فضای خوانایی شهری و فرا شهری است. ایجاد امنیت و چگونگی استفاده بانوان از فضا در متن مسیر های بازار، بعد خوانایی موثری را برای حضور بانوان در فضا ایجاد نموده است (۱-۱-۴) (۱-۲-۴). مجموعه مورد نظر در فضای مردانه بازار با اولویت حضور مردان می توانسته یک بخش آزاد از حضور پررنگ زنان باشد (۲-۴-۱). فضایی با ایجاد رفتارهای اجتماعی هر چند کوچک زنانه و با کاهش حضور مردان می توانسته یک فضای هدف برای تجمع زنان در سطوح سنی مختلف باشد (۲-۲-۴).

شکل ۴. خوانایی مکان

کنش ها و راهبردهای اثر گذار بر حضور بانوان در فضا

باید توجه نمود که تغییرات بوجود آمده در فضا مجموعه ای از کنش ها و واکنش ها را در بطن ارتباط عاطفی - اجتماعی بانوان با فضا ایجاد نموده است. مواردی که مقولاتی چون احساس امنیت بالای فضا، شخصی سازی فضا، روابط اجتماعی-مذهبی زنانه، تغییر مسیر و دوری از فضا، فضایی با ماهیت زنانه در بازار، حضور سنین متفاوت بانوان، تغییر رفتار استفاده کنندگان بانو، کاهش اسایش برای زنان، بهسازی فضا را درگیر نموده است.

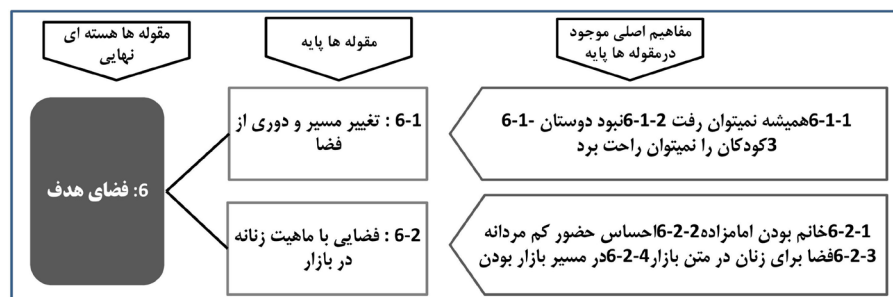
الف: چگونگی ارتباط عاطفی - اجتماعی بانوان با فضا: ایجاد این ارتباط عاطفی و اجتماعی با حضور خود امامزاده بانو از سویی و حضور قابل اعتماد و قدرتمند مادران در مجموعه ایجاد می شده است (۱-۱-۵) (۳-۱-۵). از سویی دیگر فضا هم چنان که در متن بازار قرار گرفته است توانسته مجموعه رفتاری متعدد و متفاوتی را با حضور بانوان در خود شخصی سازی نماید (۱-۲-۵) (۲-۲-۵). از سویی دیگر مجموعه یک فضای فعال بوده که در پهنه مکانی خود نگنجیده و مکانی برای گسترش و آموزش می شده است. آموزش و نشر پایه های فکری و مذهبی مکان که توان زیستن در زمان را برای فضا ایجاد می نموده است (۳-۲-۵) (۱-۳-۵). ایجاد آرامش جمعی در فضا در کنار وقوع رفتارهای مذهبی جمعی و مخصوص زنانه و رفتارهای جمعی در راستای اهدافی متعالی شکلی ژرف می گرفته است (۱-۱-۵) (۲-۳-۵) (۳-۳-۵).

شکل ۵. ارتباط عاطفی - اجتماعی بانوان با فضا

ب: فضای هدف: تغییرات فضای شماری از تغییرات رفتاری را نیز در فضا بدنبال داشته است (۱-۱-۶). برخی از این تغییرات بر برخی از رفتارهای جمعی زنانه تاثیر گذاشته است (شکل ۶). هدف معنایی فضا در ذهن استفاده کنندگان بانو به دلیل خصوصیات همیشگی فضا وجود داشته و دارد اما در حال حاضر استفاده دیگرگون از فضا توسط همین بانوان کاهش یافته و صرفاً بار زیارتی دارد (۲-۱-۶) (۲-۲-۶).

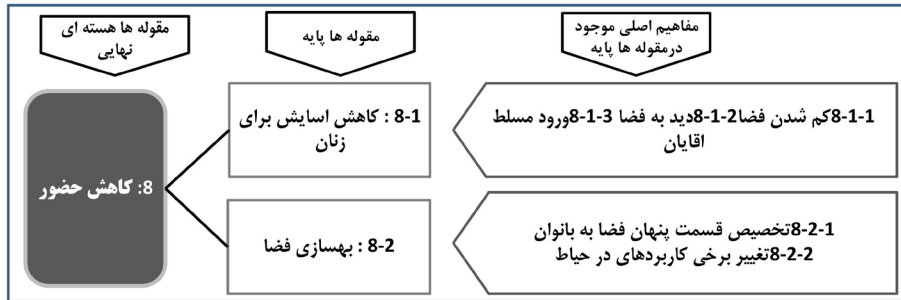

شکل ۶. فضای هدف

ب: تعدیل استفاده از فضا و کاهش حضور: با تغییرات ایجاد شده در فضا حضور برابر مردان و زنان در فضا ایجاد شده است (۱-۱-۷) (۳-۲-۷). با ایجاد کنترل های بصری و عملکردی ایجاد شده در فضا چگونگی استفاده بانوان از فضا تغییر کرده است (۳-۱-۷) (۱-۲-۷). وجود چشم ناظر و نگهبان در مجموعه کاهش فضا را برای زنان موجب شده است (۱-۱-۸). با تغییرات فضا مجموعه ای از کاربری ها و رفتارهای جدید وارد فضا شده اند. تکالیف بوجود آمده برای حضور بانوان در مجموعه تاثیر بسیاری بر بازه سنی استفاده از فضا داشته است (۲-۲-۸). از سویی دیگر فضای عمومی و باز مجموعه از دید مادران دور شده است (۱-۱-۸) (۱-۲-۸).

شکل ۷. تعدیل استفاده از فضا

شکل ۸. کاهش حضور

پیامدهای تغییرات مجموعه بر رفتار و حضور بانوان در فضا

با توجه تغییرات کالبدی و کاربردی در فضای مورد نظر شماری از تغییرات بنیادی و رفتاری در چگونگی استفاده از فضا توسط بانوان ایجاد شده است که مقولاتی چون کاهش عدالت جنسیتی، کاهش امنیت شخصی بانوان، فراموش شدن فضا برای نسل جدید، عدم تعلق به مکان، عدم هدف بودن مجموعه و کاهش گوناگونی مجموعه را می توان ذکر نمود.

الف: کاهش عدالت جنسیتی مکان: با حضور پرنرنگ و مسلط مردان در فضای جدید تعاریف جدیدی وارد تعاریف آزاد و ایمن زنانه موجود شده است. تغییراتی که با کاهش آزادی استفاده بانوان از فضا کاهش عدالت جنسیتی مجموعه را باعث شده است (۱-۱-۹) (۲-۱-۹). لازم به ذکر است که مجموعه در میان یک مجموعه حرکت و مکث مردانه، در میان مجموعه ای از پاتوقهای مردانه و در متن بازار رشت قرار گرفته. افزایش حضور نگهبانان فضا به دلیل حضور مردان، منجر به کاهش آسایش بانوان در فضا شده است (۳-۱-۹) (۲-۲-۹) (۳-۲-۹). تغییرات فضا و کاهش تسلط مادران به فضای باز مجموعه، کاهش حضور مادران را در بر داشته است (۱-۲-۹) (۴-۱-۹).

شکل ۹. کاهش عدالت جنسیتی مکان

ب: کاهش تداوم معنایی فضا در زمان، کاهش پاسخگویی مجموعه: کاهش حضور آرام و مطمئن بانوان، کاهش حضور کودکان و نوجوانان را در پی داشته است (۱-۱-۱۰) (۲-۱-۱۰) (۶-۱-۱۰). عدم وجود یک فضای عمومی زنانه کلیات مجموعه را به یک فضای معمولی در متن بازار تبدیل خواهد نمود. فضایی با اولویت استفاده مردان و متعاقبا با کاهش حضور و تغییرات حضور مستمر و آزاد زنانه در فضا همراه خواهد بود (۳-۲-۱۰) (۵-۱-۱۰). تغییرات کالبدی بوجود آمده در فضا تعاریف دوری و نزدیکی مکان به فضاهای خانوادگی را تغییر داده است (۱-۱-۱۱). تغییر رفتار چگونگی استفاده از فضا، زمان‌های استفاده گروهی از فضا را به زمانهای عمومی مراسم کلان شهری تقلیل داده است (۲-۲-۱۱). فضا با تمام خوانایی معنوی و تعاریف آیینی موجود در خود بخشهایی از رفتارهای مستتر در خود را در میان استفاده کنندگان بانو از دست داده است.

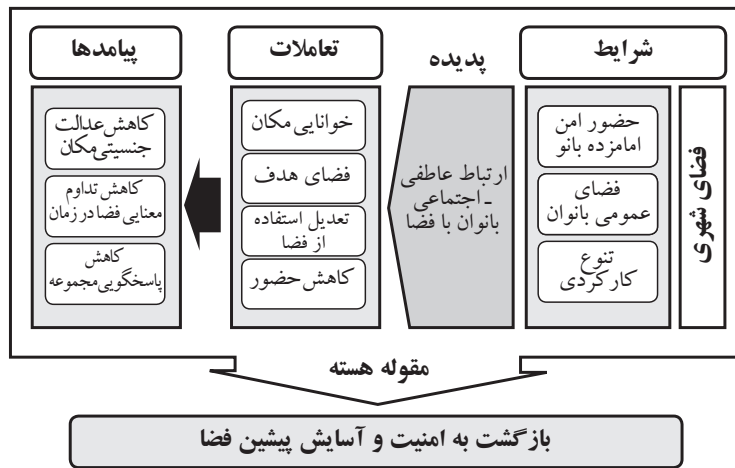

شکل ۱۰. کاهش تداوم معنایی فضا در زمان

شکل ۱۱. کاهش پاسخگویی مجموعه

با تبیین نظریه بدست آمده در چارچوب مدل زمینه ای، شرایط موثر در افزایش ادراک معنایی ماندگار بانوان از فضا و تاثیر فضا در چگونگی جهت گیریهای حرکتی و رفتاری بانوان در معنایی چون "حضور امن امامزاده بانو"، "فضای عمومی بانوان" و "تنوع کارکردی فضا" بیان شده است. بدین معنا که استفاده کنندگان خانم به دلیل حضور امامزاده بانو از سویی و به دلیل وجود اولویت استفاده از فضا، خطرات گوناگونی را از درک فضا داشته اند. چه اینکه فضای مورد نظر با وجود معنایی مذهبی و رفتاری مستتر در خود مکانی عمومی، امن و با گوناگونی استفاده را آفریده بود. فضایی که استفاده کنندگان بانو در تعریف خود آن را مکانی عمومی با نگاهی زنانه دانسته اند. فضایی آرام که به دلیل حضور امامزاده بانو و نوعیت خاص رفتار استفاده کنندگان زن و مرد در آن، فضایی زنانه بوده که اولویتهای عملکردی موجود در فضا درگیر با تعاریف و خوانش های رفتاری زنانه است. اینگونه که می توان فضا را یک فضای عمومی زنانه خواند. فضایی که در میان مجموعه پرتحرک و مردانه بازار نقطه امن، آرام و زنانه ای را آفریده که قدرت و امنیت ذاتی و حیاتی خویش را با وجود امامزاده بانو بدست آورده و تثبیت نموده است و یک ارتباط عاطفی - اجتماعی برای بانوان در فضا شکل گرفته و رشد نموده است.

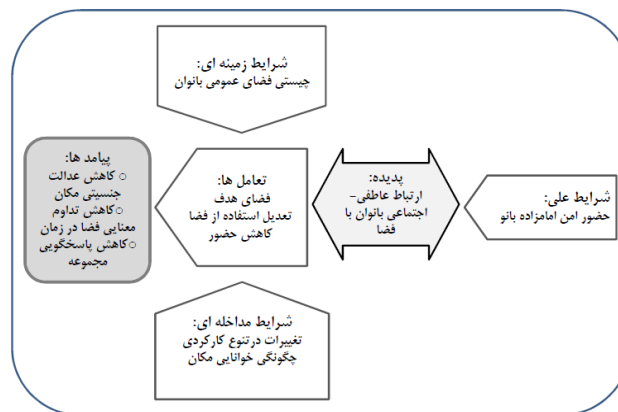

شکل ۱۲. مقوله هسته نهایی تحقیق

بحث و نتیجه گیری

از آنجا که هدف تحقیق حاضر بررسی، درک و فهم بانوان محله ساغری سازان و اطراف حرم خواهر امام رضا (ع) در ارتباط با فضای شهری پیرامون آن است لذا در روند تحقیق مورد نظر دیده شد که با تغییرات بوجود آمده در طرح توسعه حرم خواهر امام رشت، تغییرات کالبدی و متعاقبا تغییرات رفتاری متعددی در فضا رخ نموده که تعامل و کنشهایی آن را می توان در تغییر خوانایی مکان، تعدیل استفاده از فضا، کاهش حضور بانوان و تغییر رفتار در فضا دانست. بدین معنا که بانوان استفاده کننده از مجموعه پس از طرح توسعه به نوعی متفاوت با فضا درگیر شده اند و چگونگی های بوجود آمده در فضا بر نوعیت رفتار آنان اثر گذاشته بدینگونه که چندگانگی عملکردی و رفتاری فضا برای استفاده کنندگان بانو کاهش

یافته و تعاریف دنجی و راحتی موجود در گذشته فضا را تغییر داده است. از این رو ادامه تغییرات بافت با نگاه به بازخوردهای این تغییرات در بطن فضا لازم خواهد بود. از سویی دیگر کجایی فضا در بافت شهر رشت لازم میدارد تا بخشی از میراث فرا بصری بوجود آمده در این بخش از بافت تاریخی رشت مورد توجه قرار گیرد تا بتوان به باز آفرینی موثر فضا دست یافت. از دیگر جهت قابلیت‌های موجود در حضور آرام و پرتواتر بانوان در گذشته این قابلیت را به فضا می بخشید که فضا به عنوان یک بخش شاخص شهری برای مجموعه سنین مختلف بانوان شناخته شود و این نوع نگاه به فضا، برای مجموعه در کی متفاوت تر و گسترده از یک نوع استفاده و یک نوع خوانایی را می آفرید. در تحلیل پیش رو با شماری از بانوان استفاده کننده در سنین مختلف مصاحبه شد تا بتوان بازه گسترده ای از بازخوردهای بوجود آمده را رصد نمود و ساختار پژوهشی لازم را با توجه به شرایط شاخص موجود در گذشته و حال فضا شکل داد. در این میان مفصل معنایی موجود که ارتباط معنوی استفاده کنندگان با امامزاده بانو بوده در تمامی فرآیند پژوهش موثر و مستتر بوده است. از این رو در روند تحلیل به جهت رسیدن به مقولات ارزشمند و روشن کننده بر تعداد مصاحبه شوندگان افزوده شد تا بتوان به درک صحیحی از تأثیرات تغییرات فضا رسید. در طی فرآیند پژوهش سری اول مقولات بدست آمدند که لازم دیده شد تا دوباره دسته بندی شوند. از این رو مقولات بدست آمده در سطح بالاتری بایکدیگر سنجیده شدند تا روند پژوهش بر اساس نوعیت مقولات ساده سازی شده، پیش رود و اینگونه بود که استخراج مدل نهایی زمینه ای با تاکید بر نگاه به گذشته فضا بدست آمد.

شکل ۱۳. مدل نهایی زمینه ای ادراک معنایی بانوان از فضاهای شهری

با توجه به تفاسیر بدست آمده بر اساس نظریه زمینه ای، نظریه نهایی را می توان نیاز به بازگشت به کیفیات معنایی و آسایش کاربردی پیشین فضا را به عنوان محصول معرفی نمود. چه اینکه فضای مورد نظر برای استفاده کنندگان خاص خود (بانوان) در کی متفاوت و تأثیر گذار داشته است. روند تغییرات طرح توسعه، فضا را از خاطرات موجود در آن دور ساخته است. تعریفی که از نظر استفاده کنندگان فضا نیاز به اصلاح داشته است. تحقیق پیش رو بر ضرورت توجه به نیازمندی فضا به حضور کیفیات موجود در خاطرات فضا در طرح توسعه تاکید داشته است. نتایج پژوهش نشان داد که استفاده کنندگان بانو از تعاریف

گذشته موجود در فضا بسیار یاد کرده اند. از این رو جهت بازگرداندن معنای ارزشمند موجود در فضا لازم خواهد بود با توجه به قابلیت‌های موجود در مجموعه برای بازگرداندن معنای موجود در خاطره فضا، طرح توسعه مجموعه نگاهی همه‌جانبه‌تر به معنای مستتر موجود در گذشته فضا داشته باشد. تا در مسیر جدید توسعه شهری رشت با نگاه به گذشته فضاها و احیای آنها (تغییرات در حال وقوع در شهر رشت با تمرکز بر بازآفرینی شهری) بتوان به بازگشت ارزشمندی‌های معنایی رفتاری چنین فضاهایی به شهر امیدوار بود. فضای شهری مورد تحقیق یک فضای معنوی و میراثی در بافت تاریخی شهر رشت است. از این رو لازم خواهد بود تا وجود شماری از کیفیات تاثیرگذار در تعاریف و خاطرات شهری مورد نقد و بررسی قرار گیرند تا در روند احیای فضاهای شهری بتوان توانمندی‌های کیفی و کمی اینگونه فضاها را ارتقا بخشید.

منابع

- بزی، خدارحم؛ رضایی، بیت‌اله. (۱۳۹۱). بررسی ساختارهای شهری مطلوب زنان با تاکید بر امنیت در شهر زابل. فصلنامه آمایش جغرافیایی فضا، ۲(۵)، ۳۶-۱۸.
- رضازاده، راضیه؛ محمدی، مریم. (۱۳۸۸). بررسی عوامل محدودکننده حضور زنان در فضاهای شهری. نشریه هنرهای زیبا، ۳۸، ۱۰۵-۱۱۴.
- سیفایی، مهسا. (۱۳۸۴). مطلوبیت سنجی فضاهای عمومی شهری جهت استفاده گروه‌های خاص، اجتماعی (زنان) در برنامه ریزی مشارکتی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- صادقی، علیرضا؛ احمدی، فریال؛ غفاری، نازنین و رفیعیان، مجتبی. (۱۳۹۱). تدقیق انگاره‌های حاکم بر حضور زنان مسلمان در عرصه‌های عمومی شهری. مجله مطالعات شهری، ۱(۱)، ۷۱-۸۵.
- ضابطیان، الهام؛ خدایی، زهرا. (۱۳۸۸). رویکرد مشارکتی و اجتماعی محور در ایجاد فضاهای امن شهری. فصلنامه مدیریت شهری، ۱(۳)، ۱۴۹-۱۶۳.
- قرایی، فریبا. (۱۳۹۱). شناسایی عوامل کیفیت محیط با تکیه بر ویژگی‌های کالبدی و زیبایی‌شناختی و تاثیر آن بر حضور زنان در فضاهای عمومی شهر. سمینار زنان و زندگی شهری، تهران، ایران.
- گلچین‌فر، صهبا. (۱۳۸۴). عوامل موثر بر تعامل اجتماعی در فضاهای باز شهری. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده هنر، دانشگاه علم و صنعت. تهران.
- محمدپور، احمد. (۱۳۹۲). روش تحقیق کیفی ضد روش (منطق و طرح در روش شناسی کیفی). تهران: نشر جامعه‌شناسان.
- محمدپور، احمد. (۱۳۸۸). روش در روش. تهران: نشر جامعه‌شناسان.
- محمدپور، احمد. (۱۳۹۰). فراروش. تهران: نشر جامعه‌شناسان.
- مدنی‌پور، علی. (۱۹۹۶). طراحی فضای شهری: نگرشی بر فرآیندهای اجتماعی و مکانی. ترجمه فرهاد مرتضایی. (۱۳۸۷). تهران: شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
- Corbin, J. & Strauss, A. (1998). Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). Basics of qualitative research: Techniques to developing grounded

- theory (3rd Ed.). Los Angeles, CA: Sage.
- Fenster, T. (2005). The right to the gendered city: Different formations of belonging in everyday life. *Journal of Gender Studies*, 14(3), 217-231.
  - Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. Chicago. Aldine.
  - Johnson, A. M. & Miles, R. (2014). Toward more inclusive public spaces: Learning from the everyday experiences of Muslim Arab women in New York City. *Environment and Planning A*, 46, 1892–1907.
  - Sweet, E. L. & Ortiz Escalante, S. (2010). Planning responds to gender violence: Evidence from Spain, Mexico and the United States. *Urban Studies*, 47, 2129–2147.
  - Wekerle, Gerda R. (2002). Gendered Spaces of a Pluralistic Citizenship, in ‘ Democracy, Citizenship and the Global City. Engin F. Isin, Routledge, London.
  - Whitzman, C., Andrew, C., & Viswanath, K. (2014). Partnerships for women’s safety in the city: “Four legs for a good table.” *Environment and Urbanization*, 26, 443–456.
  - Whyte, W. H. (1980). *the Social Life of Small Urban Spaces* Conservation Foundation. Washington D.C.

Women Perception Of Urban Spaces After The Development Plan Using The Grounded Theory*

**H. Pour Hossein Roshan

***H. Dadashpour

Abstract

The main purpose of this research was to identify the effective dimensions of women perception of urban space and initiate a new women perception theory on the consequences of the Imam Reza's sister Shrine Development Plan. The present study was a qualitative and its method was ethnography. Data were collected by using participatory observation methods and interview technique. To analyze the data and provide the ultimate theory the "Grounded Theory" methodology was applied. In according to qualitative sampling and theoretical saturation criterion, thirty-seven women of 20 to 40 years old participated in the study. Using "Grounded Theory" methodology and encrypts the data, ten category and one final core were extracted. The final result of the research had emphasized on the "return to previous safety and comfort of the space."

Keywords: semantic perception , women, urban space, grounded theory

---

* This paper was derived from the studies of Hamid Pour Hosein's Doctoral thesis, in Art Faculty of Tarbiat Modares University.

**Ph.D.student, Department of Architecture And Urban Planning, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran(corresponding author, email: Hamid.pourhosein@modares.ac.ir).

***Associate Professor, Department of Architecture And Urban Planning, Tarbiat modares University, Tehran, Iran).